

FELICIAN VELIMIROVICI*

„NU AM SPUS NICIODATĂ CĂ ROLLER NU ESTE ROLLER”¹: ȘEDIȚA ISTORICILOR ROMÂNI DIN 17 NOIEMBRIE 1954

Considerații preambulare

„În trecut, la noi aveam lupta valorilor și reușeam în posturi cei mai capabili, mai bine pregătiți. Azi, în învățământ sunt o serie de elemente nepregătite, care se mențin numai pentru că sunt susținute de partid. Valorile s-au dat la fund, iar pleava plutește la suprafața apei”² – observa, la 20 octombrie 1954, istoricul Ștefan Pascu, conform unei note informative aflată în arhiva fostei Securități, semnată de unul dintre colegii săi din cadrul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj al Academiei Republicii Populare Române.

Deși este destul de dificil de stabilit cu exactitate în ce măsură o astfel de remarcă poate fi autentică, totuși, dincolo de valoarea ei simbolică de netăgăduit, constatarea istoricului clujean poate fi susținută prin realizarea fie și a unei sumare analize a stării de fapt în domeniul cercetării istorice la nivelul anului 1954. Situația era una dezastruoasă: de pildă, în 1951 și 1952 cercetătorii Institutului de Istorie din Cluj nu au publicat *nici un studiu științific*³, iar în 1953 și 1954 confrății lor ieșeni par să le fi urmat exemplul⁴. Acest fapt a fost oarecum recunoscut oficial în 1955, evident, în termenii limbii de lemn, cu ocazia întocmirii primului bilanț oficial al realizărilor „pe tărâm istoriografic”⁵, pregătit de academicianul Petre Constantinescu-Iași în vederea congresului internațional de profil, desfășurat la Roma. Tocmai din această cauză, știm acum, în toate pozițiile de putere – atât simbolică, cât mai ales administrativă – ale câmpului istoriografic românesc, în același an, vor fi plasați istorici reprezentativi pentru categoria „foștilor”⁶, cei mai mulți cu studii în Europa antebelică, și care cu greu puteau ilustra idealul de istoric comunist. Sigur, ideea de „a construi comunismul cu mâini

---

* Muzeul Banatului Montan, Reșița.

¹ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954, în ședința Secției Propagandă și Agitație a Comitetului Central cu oamenii de știință din domeniul istoriei” (fragment din cuvântarea lui Mihail Roller), f. 47.

² ACNSAS, fond Informativ, dosar nr. 195665, f. 25.

³ Grigore Claudiu Moldovan, *Sovietization of Historiography during Cultural Stalinism. New Perspectives*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012, p. 185.

⁴ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”, f. 19-20.

⁵ Petre Constantinescu-Iași, *Realizările istoriografiei române între anii 1945-1955*, București, Societatea de Științe Istorice și Filologice, 1955, 52 p.

⁶ Bogdan Cristian Iacob, *Avatars of the Romanian Academy and the Historical Front: 1948 versus 1955*, în Vladimir Tismăneanu (ed.), *Stalinism Revisited*, Budapest/New York, Central European University Press, 2009, p. 255.

necomuniste”⁷ fusese enunțată și aplicată de către însuși Lenin, însă, de fapt, propulsarea „foștilor” istorici în 1955, în detrimentul lui Mihail Roller și al apropiaților săi, semnifică eșecul „revoluției culturale” și al „stalinizării”⁸, desfășurate între 1948 și 1953 după modelul istoriografiei sovietice – „și în acest domeniu [considerată a fi] cea mai înaintată din lume”⁹ –, și al operelor istoricilor sovietici, a căror „originalitate a creațiilor” era proclamată în mod ignar a fi comparabilă doar „cu marile opere din Renaștere”¹⁰. Așa cum voi încerca să argumentez, momentul 1955 reprezintă doar vârful icebergului.

În fapt, între moartea lui Stalin, survenită în primăvara anului 1953, și reajustările derulate în anul 1955, la nivelul eșaloanelor superioare ale instituțiilor care administrau cercetarea științifică în domeniul istoriei, au loc o serie de schimbări, nu doar în sensul unei „turnuri naționale” a scrisului istoric românesc, dar mai ales din perspectiva faptului că „frontul istoriografic” se restructurează pentru a deveni, în cele din urmă, unul policentric. De altfel, Mihail Roller, „micul Stalin”¹¹ al istoriografiei postbelice, care gestionase nu doar întreaga activitate de cercetare istorică – nu întâmplător, în epocă i se spunea „controller”¹² –, dar și impusese discursul canonic în istoriografie¹³, devenea, treptat, un obstacol ce trebuia să fie înlăturat.

Începutul sfârșitului său este reprezentat de o dezbatere aparent de rutină, la care au luat parte „oamenii de știință din domeniul istoriei”¹⁴. A fost organizată de Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român la Secția sa de Propagandă și Agitație, fiind moderată inițial de Leonte Răutu, în după-amiaza zilei de 17 noiembrie 1954. Ideea de a invita un număr de reprezentanți ai istoricilor ca să își comunice problemele, în scopul eventualei lor soluționări, nu putea fi concretizată decât într-o perioadă consecutivă morții lui Stalin; de altminteri, așa cum a remarcat Alexandru Vianu, unul dintre istoricii care au participat la respectiva ședință, aceasta fusese prima întâlnire de anvergură organizată de CC al PMR pentru istorici. Desigur, în 16 și 17 ianuarie 1953 avusese loc „Consfătuirea istoricilor din RPR”, a cărei stenogramă prescurtată a fost publicată¹⁵ fără întârziere, dar, așa cum voi arăta, scopul ascuns al întâlnirii organizate în toamna anului 1954 a fost unul cu totul diferit. Înainte de a analiza fondul discuțiilor purtate, consider că o comparație cu situația colegilor sovietici, aproximativ în aceiași ani, nu este inutilă.

⁷ George M. Enteen, *Marxists versus Non-Marxists: Soviet Historiography in the 1920s*, în „Slavic Review”, vol. 35, nr. 1, mar. 1976, p. 91-92.

⁸ Liviu Pleșa, *Mihail Roller și „stalinizarea” istoriografiei românești*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 10/I, 2006, p. 165-177.

⁹ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 50/1951, f. 2; „Tov. Gh. Gheorghiu-Dej, îndrumător pentru știința istorică din RPR, comunicare ținută la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei RPR în ziua de 14 noiembrie 1951, de către acad. P. Constantinescu-Iași”.

¹⁰ Rodica Ciocan, *Orientări în istoriografia sovietică*, în „Analele Româno-Sovietice”, anul I, nr. 4, martie-aprilie 1947.

¹¹ Vezi Florin Constantiniu, *O fază sumbră a istoriografiei românești. Perioada rolleristă*, în *MI*, nr. 8, 2002.

¹² Vladimir Tismăneanu, *Lumea secretă a nomenclurii. Amintiri, dezvăluiri, portrete*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 219.

¹³ Vezi, spre exemplu, articolul său programatic din 1948, *Pe drumul revoluției noastre culturale*, în „Lupta de clasă”, seria a V-a, nr. 2, octombrie-decembrie 1948, p. 97-110.

¹⁴ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”.

¹⁵ *Consfătuirea istoricilor din RPR (16-17 ianuarie 1953)*, în „Studii. Revistă de istorie și filozofie”, anul 6, nr. 1, ianuarie-martie 1953, p. 17-91.

Începuturile destalinizării în știința istorică sovietică

În URSS, începutul „dezghețului” poate fi considerat aniversarea primei jumătăți de secol de la fondarea Partidului Bolșevic, sărbătorită în 1953, moment în care, pe agenda conducătorilor PCUS, s-au aflat două probleme cu totul noi: condamnarea „cultului personalității” și promovarea principiului „conducerii colective”. Revistele sovietice „Novîi mir” (Lumea nouă) și „Voprosî istorii” (Probleme de istorie), prima de literatură și a doua de istorie, înregistrau ca un seismograf fluctuațiile ce se manifestau la vârful puterii politice. În decembrie 1953, prima a publicat un articol anonim care cerea „sinceritate” în literatura sovietică, în locul obsesiv-proclamatului realism socialist, iar cea de-a doua avea deja, din luna mai, o nouă echipă de conducere, coordonată de Anna Pankratova și Eduard Burdjalov, supervizată de directorul Institutului de istorie al Academiei de Științe din Moscova, Arkadi Sidorov. Bineînțeles, cei trei jucaseră un rol însemnat în excesele, falsificările, obnubilările și distorsionările istoriografice staliniste (mai cu seamă Sidorov¹⁶ între 1948 și 1952), însă tocmai acesta este paradoxul: în Uniunea Sovietică, istoricii-activiști plasați la vârful ierarhiei de prestigiu profesional au fost primii care și-au asumat deliberat un proiect de „renovare” istoriografică, fiind sprijiniți, se subînțelege, de confracții lor. Avangarda stalinizării istoriografiei a fost astfel prima care s-a reconvertit în era poststalinistă¹⁷. Mai mult, ea a subminat (temporar și limitat, se înțelege) principiul fundamental al dogmei leniniste *partiinost*, adică axioma conform căreia adevărul este partinic sau partidul monopolizează adevărul (inclusiv în domeniul istoriei).

Întrucât anumite editoriale sau articole de fond din „Voprosî istorii” erau uneori traduse și publicate¹⁸ în paginile revistei românești „Studii. Revistă de istorie și filozofie” ca *exemplum*, consider că nu este lipsit de interes să analizăm, în linii foarte generale, ce s-a întâmplat în Institutul de Istorie al Academiei de Științe a URSS și în revista publicată sub egida acestuia, spre mijlocul deceniului șase al secolului trecut. Toate discuțiile și intervențiile din paginile acestei reviste au constituit subiecte ale unei libertăți sancționate, limitate și supervizate de autoritatea politică, revista fiind într-un fel „vocea” acestei autorități (Pankratova era, printre altele, și membră a Comitetului Central al PCUS). Discuțiile nu au atentat la „ortodoxia” ideologică marxist-leninistă ori la puritatea doctrinară a materialismului istoric, pe care nu au pus-o niciodată la îndoială. Fondul doctrinar era inatacabil de altminteri, fapt afirmat cu claritate într-un editorial datat mai 1955: „revista va dezaproba orice intervenție care se abate de la spiritul marxist-leninist”¹⁹.

Începând cu același an însă, Secția de Știință și Cultură a CC al PCUS a început să cheme sistematic la ordine revista și institutul, sancționând „derapajele”, „erorile” și presupusul spirit revizionist care se manifesta acolo, poate și datorită relațiilor politice ale Annei Pankratova. Raportul „secret” citit de prim-secretarul CC al PCUS, Nikita S. Hrușciiov în seara zilei de 25 februarie 1956, în cadrul celui de-al XX-lea Congres al

¹⁶ Roger D. Markwick, *Rewriting History in Soviet Russia. The Politics of Revisionist Historiography, 1956-1974*, New York, Palgrave, 2001, p. 75.

¹⁷ Idem, *Thaws and Freezes in Soviet Historiography 1953-1964*, în Polly Jones (ed.), *The Dilemmas of De-Stalinization. Negotiating Cultural and Social Change in the Khrushchev Era*, London & New York, Routledge, 2006, p. 175.

¹⁸ De exemplu, A. Pankratova, *Problemele arzătoare ale științei istorice sovietice*, în „Studii. Revistă de istorie și filozofie”, anul 6, nr. 2, aprilie-iunie 1953, p. 135-153; *Studiul istoriei științei istoriei (articol de fond din „Voprosî istorii” nr. 1, 1956)*, în *SRdI*, anul 9, nr. 2-3, 1956, p. 7-19.

¹⁹ Roger D. Markwick, *Thaws and Freezes in Soviet Historiography...*, p. 177.

Partidului, nu a făcut decât să catalizeze discuțiile referitoare la „cultul personalității” în cultura politică sovietică²⁰. Pentru prima dată în istoria URSS, în primăvara anului 1956, Institutul de Istorie și editorii principalei reviste de istorie sovietică au putut organiza întâlniri și ședințe deschise cu cercetătorii și cu cititorii. O asemenea întâlnire, din ianuarie 1956, a reunit peste 600 de istorici sovietici și străini, ocazie cu care Pankratova și Burdjalov au adus în discuție câteva dintre cele mai serioase neajunsuri ale cercetării istorice sovietice. Pankratova a dezaprobat dogmatismul ideologic, simplificarea, schematizarea și vulgarizarea interpretărilor marxiste ale trecutului, în timp ce colegul său a mers mai departe, atacându-i deschis pe colegii lui staliști și cerând revizuirea unor capitole deosebit de problematice din istoria URSS: imperialismul rusesc, industrializarea, colectivizarea agriculturii sau primii ani ai așa-numitului „Mare Război pentru apărarea Patriei”.

Reacția CC al PCUS nu a întârziat: Secția de Supervizare a Domeniului – rebotezată Departamentul de Știință și Educație Superioară – a acuzat din nou revista în rapoartele sale de „revizionism” și „abateri doctrinare”²¹; însă bunele relații ale Pankratovei cu nomenclaturii de frunte ca Dmitri Șepilov ori N. S. Hrușciiov îi ofereau protecția necesară. În consecință, primul număr al „Voprosi istorii”, care a urmat celui de-al XX-lea congres al PCUS, a cuprins un editorial semnat de Burdjalov, care analiza cauzele degradării cercetării istorice din URSS și totodată proclama hotărârea fermă a redacției revistei de a remedia situația, prin reinterpretarea celor mai distorsionate capitole din istoria sovietică. Articolul său referitor la rolul lui Stalin în evenimentele din martie-aprilie 1917 – relativ onest, dar care se apropia mult de tezele „troțkiste” – trebuia să constituie un exemplu de cercetare. În cadrul întâlnirilor cu istoricii din iunie 1956, Anna Pankratova a criticat și mai explicit dogmele staliniste²², în timp ce Burdjalov repudia public *Cursul scurt* al lui Stalin, declarându-l „o negare a marxismului, care a discreditat fundamentele științei istorice”²³.

„Procesul” lui Mihail Roller

Aproape nimic din toate acestea nu aveau ecou în România „democrat-populară”: dacă ultimul număr din 1953 al „Voprosi istorii” ataca deschis „cultul personalității”, primele numere ale revistei „Studii” din același an erau inundate de o pletoară de panegirice dedicate „celui mai mare geniu al omenirii”²⁴, în timp ce următoarele, publicate după moartea acestuia, evitau cu precauție să facă orice fel de referire la Stalin. Nici *Cursul scurt* de istorie al PC(b)US nu a fost repudiat oficial după 1953 – cel puțin nu în maniera vehementă în care a făcut-o Burdjalov, este adevărat, abia la jumătatea anilor ’50 –, nici formele de dialog *sui-generis* (întruniri publice de mare anvergură) cu producătorii și consumatorii de cunoaștere istorică inițiate de către „Voprosi istorii” ori de Institutul de Istorie moscovit nu au fost „importate” în România; nici măcar după 1956, când la conducerea Institutului de Istorie al Academiei RPR este numit un „cadru vechi” ca Andrei Oțetea. Probabil tocmai din cauză că acest istoric, la fel ca mulți alți colegi ai săi, era vulnerabil și, la rigoare, putea fi oricând înlocuit. În tot

²⁰ Nancy Whittier Heer, *Politics and History in the Soviet Union*, Cambridge, Cambridge University Press, 1971, p. 61.

²¹ *Ibidem*.

²² Eduard N. Burdzhilov, *Russia's Second Revolution: the February 1917 Uprising in Petrograd*, Bloomington, Indiana University Press, 1987, p. xii.

²³ *Ibidem*, p. 178.

²⁴ „Studii. Revistă de istorie și filozofie”, anul 6, nr. 1, 1953, p. V-XXIII.

cazul, istoria a continuat să rămână un „subsistem politic”²⁵, apropiată nu doar de centrele, cât mai ales de ritualurile de putere, producând, la fel ca în epoca clasică, „atât o justificare a puterii cât și o întărire a acestei puteri”²⁶. „Breasla” istoriografică a produs un discurs istoric care nu se putea plasa altundeva decât în proximitatea discursului puterii politice²⁷. Nu întâmplător, și cu siguranță nu demagogic, Anna Pankratova sublinia, în acest sens, că „știința istorică sovietică este unul din sectoarele importante ale frontului ideologic al luptei pentru construirea comunismului”²⁸.

Cele două situații totuși se deosebesc dintr-un punct de vedere fundamental: dacă destalinizarea în URSS a fost promovată de istorici staliști (în condițiile în care istorici de alt tip nici nu prea existau), în România aceștia și-au demonstrat incapacitatea funciară de a reforma o disciplină pe care ei înșiși o falimentaseră, fapt ce a determinat factorii de decizie să procedeze la înlocuirea lor. Așa cum am arătat, din 1955 principalele poziții de putere erau ocupate deja de istorici „foști”, cei împotriva cărora Roller luptase din răsuputeri până în acel moment. De altminteri, este greu de imaginat un Mihail Roller, un Aurel Roman, un Solomon Știrbu ori un Traian Udrea luând parte la procesul de destalinizare al științei istorice românești. Schimbarea s-a produs în ritmuri și pe căi diferite în ambele țări, însă aproximativ în cadrul aceluiași orizont temporal.

Așa cum indică documentele din arhiva CC al PMR, semnele pierderii autorității lui Mihail Roller se arată deja și se manifestă cu putere în anul 1954, iar în 1955 ele ies la suprafață cu totul²⁹. Atitudinea anti-Roller manifestată atunci de istoricii români, atât „roșii” cât și „burghezi”, nu trebuie interpretată în termenii unor conflicte personale ori a unei „lupte” între istoricii staliști și cei care ar fi format o presupusă „partidă națională”, în care se autoplasa David Prodan. Mai curând, ea semnifică disponibilitatea sau interesul istoricilor de a-i prelua parte din prerogative și de a-și extinde astfel controlul asupra bazelor instituționale ale cercetării istorice – ceea ce s-a întâmplat întocmai după 1955-1956, când Roller a fost „degradat” din funcția de vicepreședinte al Academiei RPR, devenind doar director adjunct al Institutului de Istorie a Partidului³⁰; adică adjunctul lui Constantin Părvulescu, el însuși aflat pe o pantă descendentă, și în plus criticat de către colegi ori de câte ori aveau ocazia³¹.

Cea din urmă „execuție” a lui Roller a avut loc în vara anului 1958, cu câteva zile înainte de sinuciderea sa. La plenara Comitetului Central din 9-13 iunie, Roller a fost criticat public de Leonte Răutu pentru că permisesse luări de cuvânt în cadrul Institutului de Istorie a Partidului împotriva lui Gheorghiu-Dej. Pe de altă parte, tot în luna iunie a anului 1958, aproape simultan cu plenara CC în cadrul căreia fusese criticat, Andrei Oțetea, directorul Institutului de Istorie din București, îl atacase public pe M. Roller în cadrul unei sesiuni a comisiei mixte româno-sovietice desfășurată în sala

²⁵ Roger D. Markwick, *Rewriting History in Soviet Russia...*, p. 36.

²⁶ Michel Foucault, *Il faut défendre la société. Cours au Collège de France (1975-1976)*, Paris, Gallimard/Seuil, 1997, p. 69.

²⁷ Roger D. Markwick, *Rewriting History in Soviet Russia...*, p. 35.

²⁸ A. Pankratova, *op. cit.*, p. 136.

²⁹ Vezi memoriul anti-rollerist înaintat șefului Subsecției de Știință și Cultură din cadrul CC al PMR de către istoricii A. Oțetea, B. Cîmpina și C. Daicoviciu în Pavel Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, p. 43-54.

³⁰ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 42/1955, f. 1; „Referat în legătură cu despărțirea Secției de Propagandă și Agitație”.

³¹ Vezi, spre exemplu, „Notă cu privire la unele greutăți pe care le-a întâmpinat Institutul de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR în munca sa, din cauza unor metode nejuste de muncă practicate de către Secția Agitație și Propagandă”, semnată de Florența Rusu la 31 decembrie 1955; ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 29/1955, f. 37.

de conferințe a institutului. Oțetea evidențiază o eroare de metodă al cărui susținător fusese Roller: publicarea doar în traducere a *Documentelor privind istoria României*, poate cel mai mare proiect rollerian, procedeu criticat, de altminteri, și de istoricul maghiar Toth Zoltán în 1955, la Roma³². Această nefericită idee a fost „argumentată” de un Roller care, odată puternic fiind, hotărâse că „muncitorii nu citesc originalele slave, latine sau grecești ale surselor medievale”³³. În tot cazul, nici după aceea istoricii nu au făcut altfel, ei continuând să publice documentele doar în limba română, până spre sfârșitul deceniului. Câteva zile mai târziu, la 21 iunie 1958, fostul *controller* al științei istorice românești este găsit mort în locuința sa.

Semnele căderii lui Roller în dizgrație apăruseră încă din toamna anului 1954, înainte de retrogradarea din funcții, în cadrul ședinței istoricilor convocată de CC al PMR la data de 17 noiembrie. La întrunire participaseră aproape toți istoricii români care acumulasera capital simbolic sau politic „în anii puterii populare”, dar și câțiva tineri zeloși, mai radicali pe alocuri decât Roller însuși, întorși de la studii din URSS și proaspăt numiți în posturi. Ei formau nucleul ipoteticului „front istoriografic” românesc în prima jumătate a anilor '50. În ordinea în care au luat cuvântul, ei sunt următorii:

- 1) Victor Chereșteșiu, 59 de ani, doctor în istorie la Viena (1917); directorul Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR din București;
- 2) Ladislau Banyai, 47 de ani, studii universitare la Grenoble, Paris și Budapesta; profesor universitar, rectorul Universității „Bolyai” din Cluj;
- 3) Florența Rusu, decanul Facultății de Istorie a Universității București;
- 4) Gheorghe Haupt, 26 de ani, șef al sectorului de istorie modernă și contemporană în cadrul Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR din București (1953-1958); studii universitare la Leningrad, candidat în științe;
- 5) Alexandru Vianu, 38 de ani, studii universitare la Moscova, candidat în științe (1954) la Universitatea „Lomonosov” din capitala sovietică;
- 6) Vasile Maciu, 50 de ani, studii universitare la București; directorul Arhivelor Statului; conferențiar universitar la Facultatea de Istorie a Universității București; șef al sectorului de istorie modernă al Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR (1949-1953);
- 7) Solomon Știrbu, profesor de istorie modernă universală și șef de catedră la Școala Superioară de Științe Sociale „A. A. Jdanov” din București, fost profesor de istorie contemporană a României la Universitatea „C. I. Parhon” între 1949 și 1952;
- 8) Barbu Cîmpina, 31 de ani, conferențiar universitar; șef al sectorului de istorie medievală al Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR (1952-1955);
- 9) Constantin Daicoviciu, 56 de ani, profesor universitar; doctor în istorie la Cluj în 1928 și apoi docent din 1932; director al Institutului de Istorie și Arheologie al Academiei RPR din Cluj (din 1949) și al Muzeului de Istorie din Cluj (din 1945 până la moartea sa în 1973);
- 10) Victor Rață, 33 de ani, profesor (și ulterior șef de catedră) la Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”; doctor în istorie din 1962;
- 11) „Tov. Stoenescu”, cel mai probabil o formă greșit dactilografiată a numelui lui Eugen Stănescu; 32 de ani, studii la Universitatea din București (1944-1948); conferențiar universitar la Facultatea de Istorie a Universității din București (din 1949);

³² David Prodan, *op. cit.*, p. 57.

³³ Șerban Papacostea, *Andrei Oțetea, director al Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”*, în *RI*, tom V, nr. 7-8, 1994, p. 630.

12) Aurel Roman, director adjunct al Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR din București, colaborator al lui Roller;

13) Letiția Lăzărescu, profesor universitar de istorie contemporană în cadrul Universității București (din 1949); cercetător la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei RPR;

14) Mihail Roller, 46 de ani, studii universitare la Moscova; vicepreședinte al Academiei RPR;

15) Petre Constantinescu-Iași, 62 de ani, doctor în istorie la Iași (1924), profesor universitar, directorul Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR din București, între anii 1948 și 1952, înainte de Chereșeșiu;

16) Vladimir Zaharescu, 21 de ani, studii universitare la Moscova, cercetător la Institutul de Istorie a PMR.

Ședința este deschisă de Leonte Răutu, ideologul-șef al partidului și șeful Secției de Propagandă și Agitație din structura CC al PMR. Este, de altfel, și singura sa intervenție substanțială în această discuție, însă în cuprinsul ei Răutu are grijă să sublinieze nu doar motivele și scopul organizării întâlnirii, ci și felul cum se așteaptă ca ea să decurgă:

[...] noi dorim ca această ședință să ne ajute să vedem lipsurile care există în organizarea muncii în acest domeniu, metodele pe care le folosim, să vedem dacă există un spirit colectiv în această activitate. Ședința a fost determinată de faptul că unii tovarăși au ridicat unele probleme în legătură cu lipsurile existente în domeniul acesta, cu unele stări care constituie o piedică în dezvoltarea cercetărilor istoriei. Conducerea partidului a dat sarcina să convocăm un grup de istorici pentru a rezolva aceste probleme și pentru a ajuta conducerea partidului să tragă anumite concluzii în vederea îmbunătățirii acestei situații. Pentru ca să avem un punct de plecare, vom da cuvântul tovarășului Chereșeșiu, directorul Institutului de Istorie din București, care va prezenta un referat. După aceea, vom ruga pe ceilalți tovarăși să ia cuvântul și să-și spună părerea, să facă observații într-un spirit critic – cum se obișnuiește la noi – într-un spirit partinic, principial, în așa fel ca cu toții să folosim de pe urma acestor dezbateri. Bine-nțeles, că aceasta având un caracter intern, oferă tuturor posibilitatea să-și spună fiecare părerea, fără vreo reținere că i-ar cauza. Vom vedea pe urmă sub ce formă și în ce fel cele discutate pot și trebuiesc aduse la cunoștință celorlalți tovarăși. Consider deocamdată o discuție internă, destinată numai celor veniți aici³⁴.

Victor Chereșeșiu ia apoi cuvântul și prezintă un referat redactat în nume propriu, care din păcate nu se păstrează în arhiva CC al PCR. Urmărind însă intervențiile ulterioare pe care le provoacă, se poate observa că autorul a pus în evidență nu doar multiplele „lipsuri” ale „frontului istoric”, dar mai ales câteva neajunsuri personale ale lui Mihail Roller. De notat că expunerea lui Chereșeșiu nu a fost realizată din proprie inițiativă, ci la cererea Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR, în condițiile în care relațiile extrem de proaste dintre Chereșeșiu și Roller erau deja, pentru comunitatea istoricilor, de notorietate.

După o serie de întrebări formulate de participanți și răspunsuri oferite de Chereșeșiu, discuția se centrează pe două probleme, ambele de natură să-l „demoleze” pe Roller: în primul rând, că acesta intervenea în mod abuziv în conținutul articolelor și studiilor trimise spre publicare fără înștiințarea autorilor – Chereșeșiu remarcând chiar că „tovarășul Roller intervine după placul lui în orice chestiune”³⁵; în al doilea rând, cu

³⁴ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”, f. 1.

³⁵ *Ibidem*, f. 4.

acceptul lui Roller, premiile pentru publicarea colecției de documente referitoare la războiul din 1877-1878 – socotită a fi o importantă realizare a științei istorice românești la acel moment – fuseseră atribuite în mod fraudulos nu celor care munciseră la editarea lor, ci unor „tovarăși” care „au fost ca și niște profitori”. Prima chestiune rămâne suspendată, însă pentru a doua răspunsul nu vine de la Roller, ci de la Leonte Răutu, care, aparent, pare să-l apere pe Roller; în fapt, Răutu aduce o serie de lămuriri asupra felului cum fuseseră date premiile și decorațiile, apărându-se atât pe sine, cât și Secția pe care o conducea:

Înainte de a trece la discuții, eu totuși aș vrea să lămurim un lucru. Din însărcinarea partidului, tovarășul Chereșteșiu, eu ți-am dat un telefon cu câteva zile înainte de definitivarea Premiului de Stat și ți-am pus întrebarea dacă cunoști propunerile pentru Premiul de Stat la istorie și mi-ai spus că n-ai nici-o obiecție. De ce n-ai ridicat această obiecție atunci și nu acum? Asta s-a întâmplat acum vreo 10 zile, pentru că atunci puteam să examinăm aceste obiecții și intenția a fost tocmai ca să vedem dacă dumneata nu ai ceva obiecții.

Răspuns: Această întrebare mi s-a pus după ședința comisiei.

Tovarășul Răutu: Dumneata ai crezut că după ședința comisiei nu se mai poate face nimic. Comisia de specialitate înaintează propunerile comitetului, iar comitetul înaintează propunerile Consiliului de Miniștri, care acordă premiile. Sigur că după acordarea premiului nu se mai poate face nimic. Și încă în întrebare: dumneata mai ai luat decorații.

Răspuns: Da. Am luat două medalii. Medalia de cinci ani și de sub jugul fascist.

Tov. Răutu: Am pus această întrebare, pentru că hotărârea a fost ca medaliile și decorațiile să se dea acelor care nu au mai fost decorați³⁶.

De remarcat că Petre Constantinescu-Iași, deși se afla în relații tensionate cu Roller – așadar ar fi avut o ocazie potrivită –, nu a luat totuși cuvântul împotriva acestuia și a preferat expectativa. Îl va critica însă – este drept, în termeni foarte moderați – rectorul Universității „Bolyai” din Cluj, Ladislau Banyai, acesta preferând să se concentreze asupra altor aspecte, mai punctuale și a căror rezolvare o considera urgentă. Expunerea sa, destul de dezlănțată și incoerentă de altfel, nu este lipsită, pe alocuri, de accente demagogice. De pildă, Banyai deplânge inexistența unui manual de istoria patriei destinat „muncitorilor”, ceea ce amintește de retorica lui Roller însuși, care motivase la un moment dat inutilitatea publicării documentelor medievale în slavonă ori chirilică, declarând că „muncitorii nu citesc originalele”³⁷.

După ce începe prin a-și declara mulțumirea față de ideea organizării ședinței – „e foarte arzător, ca în loc de șoapte, bisericuți ș.a.m.d. să discutăm sincer, deschis împreună și cu conștiința răspunderii noastre în ce privește dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste în țara noastră”³⁸ –, Banyai grupează „deficiențele noastre pe tărâmul istoriei” pe câteva categorii distincte, punând în evidență o serie de „lipsuri”, cum ar fi: comunicarea deficitară între instituții (Institutul de Istorie al Academiei – Institutul de Istorie a Partidului – Ministerul Învățământului), relațiile științifice cvasi-inexistente cu celelalte „democrații populare”, lipsa unei reviste proprii a Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj (în fapt, „Studii. Revistă de istorie” și „Studii și cercetări de istorie veche”³⁹ fuseseră

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Interviu cu istoricul Șerban Papacostea, membru corespondent al Academiei Române, realizat de autor în București la data de 3 iunie 2010.

³⁸ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”, f. 5.

³⁹ V. Chereșteșiu, Eugen Stănescu și I. Ionașcu, *Despre dezvoltarea științei istorice din Republica Populară Română în deceniul 1944 – 1954*, în „Studii. Revistă de istorie și filozofie”, anul 6, iulie-septembrie 1954, p. 162.

singurele reviste științifice de profil din țară până în anul 1955) ori lipsa unei tematici generale a istoriei RPR pentru învățământul superior. În final, Banyai concluzionează abrupt că

Lipsește încrederea celor mulți în tovarășul Roller. Este încurajat tolerismul⁴⁰ [rolerismul?], servilismul, căutarea liniștei personale. [...] Dacă nu s-ar fi ivit acum aceste probleme pe care le-am dezbătut și le dezbatem aici, sigur că nu s-ar fi ținut această ședință. Dar acestea să le dezbatem bine și să ne îndreptăm munca. Toți avem vina noastră. Și a noastră și a tovarășului Roller⁴¹.

Expunerea Florenței Rusu este relativ ambivalentă în ceea ce-l privește pe Roller; însă, deși evidențiază și ea nenumărate și grave „lipsuri” ale istoricilor și cercetării istorice – printre care o frică generală care pare să apese asupra „frontului istoric” –, are totuși tendința de a-l apăra pe Roller atunci când are ocazia:

Problema ridicată de tov. Chereșteșiu, aceea că principală cauză a situației grele în domeniul cercetărilor istorice este felul de a munci tov. Roller, este puțin cam neclară. Tovarăși, eu am lucrat multă vreme cu tov. Roller și înainte de a lucra în domeniul istoric. Părerea mea este că într-adevăr i se poate reproșa tov. Roller foarte multe lucruri în ceea ce privește modul de muncă cu oamenii, faptul că atunci când își formează tov. Roller o părere despre oameni, uneori cu experiență, este foarte greu ca această părere să mai fie schimbată ș.a.m.d. (dă exemplu cazul tov. Gheorghiu). Acesta este un defect foarte serios în munca tov. Roller care poate să ducă, într-adevăr, la părerea că tov. Roller nu lucrează cu cadrele ș.a.m.d. Cred, totuși, că dacă ne gândim la faptul cum am ajuns istorici, cel puțin cei din 1947 încoace, am putea să vedem și marea contribuție pe care a depus-o tov. Roller la pregătirea noastră⁴².

În opinia decanului facultății de profil din București, cea mai mare problemă ar fi fost reprezentată de o „nejustă” politică a cadrelor: nu doar cumularzii sunt dezavuați, ci și – sau mai cu seamă – „cadrele vechi”:

să nu se alunece într-o anumită ploconire în fața cadrelor vechi (dă exemplu că la facultate sunt o serie de elemente vechi ca: Oțetea, Vîrtosu, Berza). Părerea mea este că, atunci când este vorba de pregătirea studenților, este mai bine să punem oameni care să aibă mai puține cunoștințe, dar să nu creștem oameni care să facă inscripții dușmănoase pe pereți. Părerea mea este că tov. Roller a subapreciat această necesitate ca linia partidului să fie introdusă și în învățământ. Aceasta a făcut ca anul trecut să nu treacă la catedră decât câțiva elevi 2-3 și aceia de proastă pregătire științifică, aceasta pentru că cei buni au fost îndrumați pe o linie greșită⁴³.

Din păcate, Florența Rusu nu precizează și cine anume îi îndrumase pe tineri în acea direcție. Pe de altă parte însă, ea constată și că:

---

⁴⁰ Este greu de stabilit dacă a fost greșit stenografiat cuvântul „rolerismul” sau vorbitorul a inventat, în cuvântarea sa, un nou cuvânt, „tolerismul”, pornind de la verbul „a tolera”; în orice caz, nici acuzația de „tolerism” nici cea de „rolerism” nu aveau cum să îl ajute pe Roller în circumstanțele respective. Am reproduș citatele întocmai, pentru a arata nivelul de instrucție al vorbitorilor.

⁴¹ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”, f. 7.

⁴² *Ibidem*, f. 11-12.

⁴³ *Ibidem*.

Institutul de Istorie al Academiei din București, datorită și conducerii sale și spiritului în general ce există, are porțile foarte închise pentru o serie de cadre tinere din facultate, dar pentru mulți cercetători mai bătrâni, oameni mai puțin devotați partidului și guvernului, au totuși acces la Institutul de Istorie al Academiei. Cu toate că cercetătorii mai bătrâni sunt lăsați la Institutul de Istorie al Academiei, în schimb o serie de cadre tinere, pe simplul motiv că nu sunt „nume răsunătoare”, nu sunt antrenate în munca de cercetare științifică. Cu toate că ei își trec acest lucru în plan, ei nu pot să facă acest lucru pentru că nu li se dă posibilitatea⁴⁴.

Un alt neajuns identificat de Florența Rusu este, așa cum am arătat mai sus, o teamă care plutea, pare-se, peste „frontul istoric”:

O a doua problemă, care ridică greutatea în munca științifică în problemele de istorie, este frica de a ataca anumite probleme. De ex., anul trecut s-a trecut la întocmirea unui program de istorie al RPR, care nu s-a făcut nici astăzi. Sunt aici mulți tov. care pot să arate câtă activitate există la catedre, dar care nu se pune pe hârtie. De ex., tov. Roman în această privință a arătat, poate sub formă de glumă, că: „De ce trebuie să mă expun?”; este drept că tovarășul Roman scrie totuși. Totuși spun că există această teamă și aceasta face ca să nu fie ridicate problemele cruciale în istoria patriei noastre. [...] Există această teamă la tovarășii noștri, acel sentiment de nesiguranță și nestabilitate. Cred că această lipsă a tovarășilor isvorăște și din lipsa de siguranță a tovarășilor respectivi în domeniul istoriei, pentru că chiar dacă ar spune tov. Roller că nu am dreptate, iar eu știu că am, până la urmă dovedesc acest lucru. Deci aceasta este situația care-i face pe mulți să scrie lucrări care să nu meargă decât până la 1912 și doar câteva merg ceva mai departe, până la al doilea război mondial⁴⁵.

„Frica de a ataca anumite probleme” și „metodele nejuste de muncă” sunt confirmate și de către Gheorghe Haupt, care lua cuvântul imediat după Florența Rusu:

Pot spune că eu de când am venit din Uniunea Sovietică nu am dat decât mult mai puțin față de posibilitățile mele și aceasta aș vrea să documentez: în Institut de când am venit și de când eram secretarul organizației de partid, primul aspect a fost acela al stării de nervozie a tovarășului Chereșteșiu, care nu-și găsește o lămurire. Văzând o serie de probleme, nu am sesizat conducerea partidului, pentru că o frică m-a oprit, așa cum de altfel a arătat tovarășa Florentina Rusu. Ar fi fost tovarășesc ca să spun aceste probleme însuși tovarășului Roller. De asemenea, cred că ajutam printr-o critică deschisă și tovarășului Roller. Aceasta problemă m-a frământat, dar n-am avut curaj, pentru că în munca noastră și a sectorului de științe sunt folosite metode de muncă nu întotdeauna juste și în special din partea sectorului de științe, actualul sector de învățământ superior și de tovarășul Roller.

În plus, tânărul Haupt accentuează și el atât „problema cadrelor”, de care îl consideră vinovat pe Roller personal, cât și relațiile științifice (aproape inexistente) cu celelalte „democrații populare”:

O altă problemă care aș vrea să ridic este problema ridicării cadrelor. După câte știu că selecționarea cadrelor trebuie să fie pe principiul calității politice și profesionale. Eu cred că acest principiu nu se respectă. Eu vorbesc în domeniul științei istorice.

De foarte multe ori plasarea tovarășilor este determinată nu de posibilitatea de creștere și timpul normal în care să crească, ci din punct de vedere al momentelor imediate și părerea venită din partea tovarășului Roller. Pentru aceasta se întâmplă că mișcarea de cadre este

⁴⁴ *Ibidem*, f. 10.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 10-11.

foarte largă, pe de altă parte nu se dă posibilitate tovarășilor să crească. De sigur că devine îngâmfat un student care vine de la studii din URSS și ajunge director sau altă funcție de răspundere și apoi îți dă în cap când primește o serie de epitete.

O altă problemă care e legată de problema cadrelor este că cărțile care apar în Uniunea Sovietică, monografiile sunt scrise de cercetători. În Uniunea Sovietică am văzut cum se procedează și nu se aseamănă cu unele ale tovarășului Roller. Eu cred că nu e vorba de simțul de rămășițe mic burgheze, ci de faptul că fiecare vrea să vadă recunoștință, aprecierea lucrării. Pentru aceasta, o serie de cadre care ar putea să lucreze, nu lucrează pentru că nu se editează pe numele lor.

Tov. Roller nu că nu a luptat contra acestui sistem nejust, să se facă diferite combinații de autori ș.a.m.d., ci însuși dânsul a luat parte și a încurajat această chestiune...

Tov. Roller: Eu am luat parte?

Continuă: Nu în sensul că ați luat parte. A venit cu propuneri: cutare și cutare să fie. Concret, nu te lasă să lucrezi efectiv, ci pune pe alții să lucreze⁴⁶.

Câteva luni mai târziu, scriind *Despre unele probleme privind știința istorică în RPR*, Traian Udrea pune și el în evidență „frica” resimțită de tovarășii săi istorici:

Singura explicație valabilă a acestei situații – cât ar fi de supărătoare această afirmație pentru cei în cauză – este frica de publicitate a celor ce-și țin cursurile, teama că aceste cursuri, odată editate, să nu intre în plasa unor violente critici, întemeiate sau nu, tovarășești sau nu, ș.a.m.d. Departe de a fi fost un merit și o încurajare a luptei de opinie, discutarea singurului curs dat spre publicare, acela al conf. univ. Berciu, s-a transformat într-o tribună a rezolvării unor răfuieți personale, mai vechi, dintre persoanele care au recenzat și autorul cursului cu pricina⁴⁷.

„Tov. Vianu” – Alexandru Vianu, un tânăr proaspăt întors de la studii din URSS, ca și antevorbitorul său, confirmă și el atmosfera apăsătoare din Institutul de Istorie, dar mai ales spiritul autoritar și discreționar al lui Roller:

Acum aș vrea să vă spun care este atmosfera la Institutul de Istorie. În Institut circula următoarele lucruri pe care eu nu le-am crezut ca adevărate decât astă-seară. Că într-o discuție pur științifică care a avut loc între tov. academician Roller și tov. Maciu la un moment dat, când tov. Maciu nu a mai fost de acord cu tov. Roller, i s-a spus de către tov. Roller următorul lucru: „Dacă nu ești de acord, atunci ar trebui să-ți cauți de lucru în altă parte”. Cum am ajuns să cunosc acest lucru? Am văzut că există o serie de probleme care îi frământă și le-am propus să meargă la tov. Roller pentru luminarea acestor probleme. La această propunere am primit următoarele răspunsuri: „Eu nu am făcut studiile ca tine în URSS” și al doilea „am o mamă bătrână pe care nu vreau să o las pe drumuri”. Aceasta este atmosfera care se găsește la Institutul de Istorie. Acum aș vrea să spun de unde provin toate aceste lipsuri. Aici sunt lipsuri și de o parte și de cealaltă parte. Eu nu sunt de acord ca atunci când tov. Chereșteșiu se duce la tov. Roller să ia câte două buline de cap pentru a putea ține o conversație. Este adevărat că în relațiile cu tovarășii, tov. Roller trece foarte ușor de la o stare de muncă la alta. Este extrem de inegal. Se poate vedea categoric că dacă poate să existe astăzi cadre de istorici cu o pregătire marxist-leninistă care pot să facă față, cu greutate dar fac față, sarcinilor care ne revin, aceasta este un merit al tov. Roller. Este adevărat că nu avem o schemă care să îngăduie rezolvarea sarcinilor care ne stau în față. Este firește că atunci când sunt atitudini neprincipiale din partea tov. Roller să deformeze

⁴⁶ *Ibidem*, f. 15.

⁴⁷ Traian Udrea, *Despre unele probleme privind știința istorică în RPR*, în *SRdI*, anul 8, nr. 1, ianuarie-februarie 1955, p. 111.

de partea cealaltă un anumit spirit de gașcă, de bisericuțe, că se cultivă anumite tendințe de carierism la anumiți tov. Nedând de multe ori explicație în anumite probleme, tov. Roller lasă impresia că trebuiesc cultivate anumite relații nu din interes politic, ci din interes politicianist⁴⁸.

În continuare, Vianu îl critică pe Roller în termeni destul de duri, dar cu prea mult curaj, după cum avea să remarce ulterior Florența Rusu:

Aș vrea să vorbesc despre anumite stări de lucruri de la Institut, care categoric nu l-au ajutat pe tov. Roller. Încep cu o anumită stare de lucruri. Tov. noștri de la Institut aveau frică de a-l contrazice pe tov. Roller, deși când veneau de la dumnealui erau foarte frământați. Ce se întâmplă? Datorită faptului că o serie de probleme trebuia să fie rezolvate de Institut într-un anumit timp, atunci tov. au încercat să pună problema într-un fel timid și au văzut că atunci când au adus contra argumente la argumentele tov. Roller au văzut că problema a fost până la sfârșit primită și au constatat că dacă se pune problema așa cum trebuie atunci nu există ca ea să nu fie primită. Tov. noștri de la Institut nu au avut curajul să rezolve aceste probleme atunci când a trebuit și ele au fost rezolvate numai atunci când ele au devenit prea acute. Este aici, după părerea mea, o anumită tendință oportunistă care este realmente condamnată. Pe de altă parte. Eu îmi pun întrebarea: „Consfătuirea aceasta a fost convocată din dispoziția Comitetului Central în urma numeroaselor sesizări primite de către acesta de la oamenii muncii de pe frontul istoric?” Și pe baza acestor lucruri eu îmi pun întrebarea: „De ce aceste sesizări nu au fost făcute anul trecut, pentru că aceste probleme nu s-au născut acum?” Aici se observă un anumit spirit de lipsă de răspundere. Toate aceste probleme au creat la noi anumite stări de spirit, care au dus la o asemenea situație. Cred că partidul poate să ne tragă și pe bună dreptate la răspundere de felul cum am muncit până acum. Este destul de condamnatul faptul că noi după 10 ani de la eliberare nu avem o lucrare istorică? Nu este condamnatul că nu există o comisie care să revizuiască manualul de istorie pentru cursurile medii? Nu este admisibil ca manualul să se refacă în secret?⁴⁹

Nici Vasile Maciu, unul dintre apropiații lui Roller în anii anteriori, nu se lasă mai prejos, evocând pe larg trei situații neplăcute în care a fost pus de Roller. Erau exemple capabile să probeze „metodele nejuste” ale acestuia în muncă, dar și relațiile sale incorecte cu „cadrele”:

După 10 ani de la eliberarea țării noastre, examinând situația științei istoriei în țara noastră, consider – așa cum am mai spus în alte împrejurări, de pildă, în Consiliul facultății, unde eram toți tovarășii profesori și asistenți – consider că munca științifică în domeniul istoriei este mult mai slabă și se explică în felul următor:

Nu s-a căutat de către tovarășii cu munci de răspundere, respectiv tovarășul Roller, să se facă o muncă științifică cu adevărat, ci s-a căutat să se umple necesitățile de moment ale regimului nostru, socotind munca științifică în domeniul istoriei cum o socotea... în Uniunea Sovietică după primii 10 ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și să aranjăm lucrurile în așa fel ca să ajutăm societatea nouă. Această depărtare de adevăr, față de știință s-a manifestat și se manifestă la tovarășul Roller. Din această privință, în îndrumarea cercetătorilor științifici în țara noastră de la 1947 încoace, s-au făcut unele programe remarcabile, totuși s-a produs o nesiguranță din partea tovarășilor care iubesc știința și care vor să li se respecte părerile lor când au reușit să le formuleze – chiar dacă e greșită o părere, în loc să li se taie părerea și să li se impună anumite păreri, mai bine să se discute și să se afle adevărul asupra celui lucru care era socotit necesar. Socotesc că, în

⁴⁸ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”, f. 17.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 19.

anumite împrejurări, tovarășul Roller nu era convins de anumite lucruri, ci totuși a susținut unele lucruri, că să fie așa. De exemplu, am fost însărcinat să conduc un colectiv de la Institutul de Istorie care trebuia să se ocupe cu strângerea și publicarea documentelor cu privire la războiul pentru independență. A fost pregătit primul volum după un timp oarecare – de fapt volumul II. Când volumul era aproape de apariție, firește, a trebuit să se facă o prefață. Eu am făcut un proiect de prefață, l-am discutat cu tovarășul Știrbu și, pentru că nu ne-am înțeles, am mers la tovarășul Chereșteșiu care cunoștea ceva, dar nu studiasse materialul și tovarășul Chereșteșiu trebuia să facă pe arbitru, care eu studiasem cu scopul de a lucra în legătură cu războiul pentru independență, și tovarășul Știrbu care răsfoise numai materialul. Tovarășul Chereșteșiu a căutat să ne împace. Tovarășul Știrbu l-a modificat și a ajuns apoi la tovarășul Roller, care a dat o altă formă și m-a chemat în preajma lui 1 Mai 1952 la Comitetul Central la dumnealui, mi-a arătat proiectul, m-a trimis într-o cameră alături ca să studiez și să discutăm. Am studiat și peste un ceas am discutat. Asupra unor lucruri am căzut de acord, însă dânsul a făcut o afirmație principială și marxistă neîntemeiată că burghezia română la 1877 nu vroia independența. Eu pot să spun că tovarășul Roller ar interpreta o mulțime de documente [...] că burghezia din interesele ei de clasă susținea independența, pentru a putea exploata. Doar există documente care arată acest lucru.

După o discuție cu tovarășul Roller că e așa că trebuie să arătăm că burghezia vrea independența numai pentru interesele ei de clasă și nu a vrut. Am spus că nu pot să semnez niște afirmații care sunt contrare cu afirmațiile mele, muncesc – așa cum a spus și tovarășul... zile și nopți, dar nu accept să fie modificate pentru că nu e părerea mea și dânsul s-a supărat și a spus că dacă nu semnez nu va fi mai departe. Aceasta nu e la înălțimea unui luptător revoluționar. Socotesc că e o gătuire a dreptului de opinie.

Mai dau unele exemple. Anul trecut, sau chiar anul acesta în ianuarie, la un moment dat un tovarăș de la redacția ziarului Scânteia vine și îmi spune că are sarcina de a prezenta un articol scris de tovarășul... și ca eu să fac o prefață ca să fie îmbunătățită. Am spus că deși mai sunt două zile până la apariția articolului, dar că nu îl semnez alături de tov. ..., pentru că nu am siguranță. Am fost chemat a doua zi la tovarășul Roller și m-am găsit cu tovarășul loțiitor al tovarășului ministru Mureșan și am fost criticat pentru tov. Ionașcu. După aceea, am fost criticat foarte aspru, în sfârșit s-a trecut la partea a doua, anume că n-am acceptat să semnez articolul cu tov. ... și am spus „cum să semnez când mai s-a cerut să facă unele note? Atunci tovarășul Roller a început să-l întrebe de ce n-a venit de acum două săptămâni. Articolul totuși a apărut a doua zi și redând diverse lucruri care nu le-am scris și erau în contradicție cu ceea ce am scris eu cu doi ani mai înainte. Un student care ar fi cetit putea să-și dea seama de această contrazicere a mea cu mine. Aceasta e o impunere cu forța. Acesta este unul din cazurile care nu sunt juste.

Acum câțeva vreme, mi s-a cerut de tovarășul Roller să scriu un articol despre Ionescu Delavrancea și mi s-a trimis un tovarăș Vasilescu din secție, tovarăș care să colaboreze cu mine. Acest tovarăș nu a scris un rând în articol. Ce a făcut tovarășul? Mi-a adus niște cărți pe care nu le puteam consulta și l-am pus numai să-mi facă unele fișe. Contribuția tovarășului Vasilescu a fost ca să scrie sub dicteul meu cuvânt cu cuvânt și articolul l-am scris și, cum mi-a cerut tovarășul Roller, l-a trecut alături de mine. De, ordinul se execută, nu se discută⁵⁰.

Solomon Știrbu, aparent unul dintre membrii „școlii” rolleriste, lansează și el un atac extrem de dur la adresa lui Roller, după câteva propoziții introductive care frapează prin incoerența lor:

Eu am susținut înainte, și susțin și astăzi cu mai multă tărie, că tov. Roller și-a monopolizat controlul în domeniul științelor istorice. Eu am arătat acest lucru și mai înainte tov. Roller.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 22-23.

Eu nu știu decât două cauze concrete care sunt:

Când au apărut broșurile cursului fără frecvență și tov. Roller a făcut mare gălăgie pentru că aceste broșuri au apărut fără controlul lui.

O altă chestiune a fost cu un articol pe care trebuia să-l scriu, pentru care după ce l-am dat tov. Roller am primit un telefon: „Știrbu, ce ai scris acolo? Ai scris cu picioarele?”, ca până la urmă articolul să apară în alt fel în „comunist”. Aceasta îmi dovedește că am avut greșeli, dar care nu mi s-au arătat pentru a le putea remedia. Eu cred că era mult mai just să mă fi chemat personal și să-mi arate lucrul acesta.

O altă chestiune: tov. Roller introduce un fel de diplomație în domeniul cercetărilor istorice, care duce la lăsarea unor probleme deschise, lucru care duce la nerezolvarea lor. Când vin la tov. Roller: „Nu știu, nu mă angajez”. Eu cred că prin aceste metode tov. Roller nu ne poate ajuta⁵¹.

Simțind încotro se îndreaptă discuțiile purtate până în acel moment – ca și tăcerea lui Răutu – Constantin Daicoviciu, prin intervenția sa, îi aplică lui Roller încă o serie de lovituri:

Trebuie să mărturisesc de la început că discuțiile purtate au fost foarte serioase și că mă simt destul de stângaci atunci când trebuie să-mi spun și eu părerea. Dacă îmi exprim părerea aici, o fac pentru că am fost invitat pentru aceasta, ceea ce cred că este foarte bine.

În primul rând trebuie să arăt că sunt de acord cu cele spuse de tov. Baniai.

[...] În lipsurile acestea arătate, noi ne facem vinovați pentru că nu am reușit să aducem la cunoștință partidului mai din timp, pentru a se putea lua măsuri mult mai înainte. Firește că tov. Roller nu este imun față de aceste lipsuri, și că într-o măsură importantă lipsurile care s-au constatat în munca noastră se împart în două. Aș putea arăta tov. Roller, nu ca învinuire ci ca o critică, că am impresia că câteodată sau mai des se amestecă în bucătăria unor lucrări.

Vreau să amintesc că eu nu am avut frică de discuțiile personale cu tov. Roller. Pe mine ceea ce mă demoraliza este că pe baza „ultimului cuvânt” ne terfelea. În această situație nu am fost numai eu, ci mai mulți tovarăși. Consider că criticile aceste sunt constructive și că, în cel mai rău caz, nu strică cu nimic. Este drept că tov. Roller s-a făcut vinovat și datorită temperamentului său, totuși felul cum tov. Roller face anumite observații duce, la unii, chiar la demoralizare. Eu am rugat de mai multe ori pe tov. Roller să ne mai cruțe, nu în sensul că să nu ne arate greșelile, dar să ni le arate pe un alt ton, în alt fel. Dă ex. în legătură cu o problemă în care a susținut o problemă și la care a primit replica că „astea sunt păreri de reacționare ale lui Daicoviciu”. Ceea ce este și mai grav poate este că nu ține seama de greutatea obiectivă în a executa o lucrare și că de foarte multe ori își schimbă preferințele. În legătură cu combinația aceea de documente care s-au făcut în detrimentul lucrărilor personale, oamenii s-au sesizat că nu mai pot termina aceste documente.

Trebuie să arăt că la noi există un dezechilibru destul de mare între sectorul modern și contemporan și acela din evul mediu. Din această cauză, ne-am văzut siliți să bângăm oameni în mare măsură necorespunzători, pentru că altfel nu puteam să facem față cu succes sarcinilor care le aveam în față. De multe ori tov. Roller nu a fost cu noi și, cred, că s-a lăsat doborât de temperamentul său. Aș mai putea spune că uneori tov. Roller s-a substituit partidului. Acest lucru s-a putut dovedi în unele probleme pur științifice unde tov. Roller s-a impus nu ca om de știință, ca specialist, ci ca un purtător de cuvânt al partidului. Multe s-ar mai putea spune în privința aceasta⁵².

Dintre toți istoricii prezenți, doar Victor Rață și Eugen Stănescu au încercat să sugereze, într-o manieră destul de confuză de altfel, că vina pentru situația dificilă – am

⁵¹ *Ibidem*, f. 27.

⁵² *Ibidem*, f. 31, 32.

putea spune chiar criza – în care se afla cercetarea istorică românească nu îi aparținea în totalitate numai lui Roller:

Tov. care au vorbit înaintea mea au scos la iveală o serie de deficiențe care există pe frontul științelor istorice. În același timp, analizând cauzele care au dus la aceste deficiențe, au arătat că o parte din aceste deficiențe constau în metodele pe care le-a întrebuințat tov. Roller. Eu sunt, în cea mai mare parte, de acord cu tov. care au criticat aceste metode. Eu sunt convins, în ceea ce mă privește, că tov. Roller va ține seama de acest ajutor în ceea ce privește viitorul și că trebuie să țină seama de sensibilitatea și de demnitatea tov. cu care lucrează, că va ține seama că oamenii sunt făcuți din carne. Vreau să mai arăt și un alt lucru, că tov. Roller este așa cum au arătat tov., dar nu este tocmai așa. În urma unei convorbiri tovarășești pe care am avut-o cu tov. Roller, de pildă, mi-a schimbat complet, radical, atitudinea față de oameni. În ultimul an și jumătate am avut rare momente în care am avut a mă plânge de tov. Roller. Cred că ar fi nesatisfăcătoare analiza noastră dacă ne vom opri numai la acest lucru și nu vom căuta și alte deficiențe. Cred că rădăcina acestor deficiențe nu stă numai în metodele folosite de tov. Roller, ci și în anumite lipsuri care ne caracterizează pe noi⁵³.

Directorul adjunct al Institutului de Istorie din București, Aurel Roman, este singurul care reușește să realizeze o critică cât de cât articulată a problemelor cu care se confrunta „frontul istoricilor”, manifestând simultan o atitudine ambivalentă față de Mihail Roller:

Sunt de acord cu tovarășul Stănescu că nu numai tovarășul Roller este vinovat. Fără a scuza nenumăratele defecte ale tov. Roller, eu cred că sunt unele probleme care ne privesc atât pe noi, cât și pe dânsul. Atunci când tovarășul Roller privește în mod just, și treaba merge bine, însă mai procedează și nejust. Dacă atunci când am dus lucrarea noastră, când a spus că „lucrarea nu poate vedea lumina tiparului”, dar nu cred că e just, însă trebuia să spună cu frumosul ceea ce avem de făcut și să ne îndrume în muncă⁵⁴.

În opinia sa, un mare neajuns este reprezentat de comunicarea deficitară dintre instituții (Academie – Institutul din București – Institutele din Cluj și Iași – secția de profil a CC – Institutul de Istorie al Partidului – Arhivele Statului), comunicare în măsură să genereze o serie de blocaje. O altă mare problemă identificată o constituie cvasi-lipsa surselor istorice pentru istoria contemporană, disciplină cu o valoare simbolică și ideologică extrem de mare: „Trebuie să spunem că, după 23 August 1944, singurul material este ziarul și pă baza acestui material lucrăm. Noi lucrăm cu «Scânteia», «România liberă», deoarece la arhivă nu putem intra și acest lucru face ca să nu putem scrie lucrări noi. Cred că din acest punct de vedere trebuie să intervină o schimbare în munca noastră”⁵⁵.

Intervenția Letiției Lăzărescu, profesoară de istorie contemporană la Universitatea C. I. Parhon din București, se limitează în a-l susține și completa pe Roman în ceea ce privește penuria surselor din domeniul istoriei contemporane:

S-a făcut o atmosferă că oricine care lucrează în istoria contemporană este un erou. În ceea ce mă privește pe mine, pot să spun că și eu m-am complăcut în această situație. Cred că această problemă ar trebui pusă cu mai multă tărie și că această muncă ar trebui privită ca oricare muncă, ca oricare alt domeniu. Trebuie să mai adaug că ar trebui acordat mai mult

⁵³ *Ibidem*, f. 34.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 40.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 39.

sprijin, mai mult ajutor, istoriei contemporane ce nu s-a făcut până acum. Noi suntem lăsați puțin în aer. Noi suntem puși în situația de a face totul, din alte surse decât cele pe care ar trebui să le avem. Ni s-a arătat că noi în cele arătate nu ne sprijinim pe documente și în parte are dreptate pentru că noi nu avem aceste documente. Afară de aceasta noi nu avem la dispoziție materiale progresiste⁵⁶.

Ultimul care a luat cuvântul în acea seară a fost Mihail Roller. Discursul său, presărat, în bună tradiție leninistă, cu accente autocritice, pare să amintească de cel rostit de Buharin⁵⁷ în cadrul plenarei CC al PC(b)US din 19 decembrie 1930. Întrucât este, după toate datele, prima situație în care Roller oferă explicații referitoare nu doar la cercetarea istorică în general, ci și la propria sa activitate, consider că intervenția lui merită reprodușă în întregime:

Tovarăși. Aci s-au adus o serie de critici activității din domeniul istoriei. Cred că este de datoria mea să fac unele afirmații. Unii tovarăși care au ținut să sublinieze unele merite ale lui Roller au exagerat oarecum, unii tovarăși au despărțit activitatea zecilor de istorici care după 23 August au desfășurat o largă activitate pentru dezvoltarea cercetărilor istorice, căutând să denatureze acest adevăr și să concentreze problemele numai în jurul lui Roller. Nu știu ce merit a avut, dar oricare ar fi capacitatea lui, fără activitatea zecilor de istorici și până la 100 de tovarăși nu s-ar fi putut ajunge la rezultatele care s-au atins astăzi. Acum în ceea ce privește aceste probleme, aș ruga să-mi dați voie să-mi expun unele slăbiciuni asupra cercetărilor istorice și apoi să-mi spun și părerea asupra celor spuse astăzi-seară. Eu grupez acestea în trei probleme: o mare parte, o serie de probleme ridicate aci, eu le consider de pe acum juste; un alt grup de probleme eu asupra lor trebuie să mă mai gândesc. Sunt aci o serie – și firesc este că întotdeauna când cineva este criticat, el caută să găsească argumente și de datoria mea este să lupt împotriva aceste concepții și să nu justific și să găsesc soluția de rezolvare, totuși sunt unele probleme – la care nu pot răspunde și mi-ar trebui și timp să mă gândesc, deoarece astăzi am văzut unele lucruri așa cum le vedeau eu, nu cum le vedeau alții.

A treia problemă sunt unele cu care nu pot fi de acord. În primul rând vreau să precizez asupra unor slăbiciuni din domeniul istoriei, care le consider generale. Cred că am stat și stau pe poziția „nu știință pentru știință” și „artă pentru artă” și eu consider, cel puțin așa cred eu, că înțeleg linia partidului, că cercetătorii din domeniul istoriei trebuie să fie pus în scopul concret și în primul rând în scopul înarmării maselor populare pentru a putea lupta mai bine în construirea socialismului. Luminarea problemelor, în primul rând a tuturor problemelor de bază, adevărat științific, pentru a sluji poporului, pentru a educa pe tineret și pe cei vârstnici, în scopul frăției, în scopul înarmării clasei muncitoare, a poporului muncitor de astăzi pentru construirea socialismului. Spun acest lucru pentru că aceste cercetări, fie ele săpături, fie un alt izvor arhiologic, trebuie să aibă ca scop să devină manual al clasei muncitoare, manual al clasei a patra de învățământ mediu, superior, pentru ca să fie o armă în mâna clasei muncitoare și spun aceasta pentru că vreau să fixez poziția mea critică față de manualul care a apărut în trecut și poziția mea față de necesitatea unui manual nou. Până acum am realizat noi unele lucruri pozitive. Consider ca ele să fie neglijate. Nu sunt pentru apărarea tuturor ceea ce s-au făcut până astăzi. Consider că manualul are o serie de lipsuri. Nu trebuie să ne mulțumim cu ceea ce am realizat mai înainte, pentru că înseamnă că ne-am învechit. Avem greșeli serioase, pe care le voi atinge numai pe câteva, datorită timpului. Nu putem acuza că pe tărâmul istoriei nu a avut loc dezbateri. Cred că ar fi greșit să spunem că dezbaterile, care au avut loc prin felul cum au fost pregătite, într-adevăr au fost astfel organizate încât ele să lămurească pe baza de opinii

⁵⁶ *Ibidem*, f. 42.

⁵⁷ Vezi stenograma cuvântării respective în J. Arch Getty, Oleg V. Naumov, *The Road to Terror. Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939*, New Haven & London, Yale University Press, 1999, p. 45-50.

lucrările puse. Nu putem nega că s-a lămurit problema 1877, problema statului sclavagist, încât prin concluziile care reies să avem părerea majorității tovarășilor. Există neclaritate în problema formării națiunii în Țara Românească. Există multe confuzii asupra caracterului statului după 23 August 1944. Eu am dat câteva exemple, pentru că trebuie organizată dezbateră și oamenii să se pregătească. Astfel că dezbateri nu au fost organizate în marea majoritate a orașelor și nu s-au putut trage concluzii.

O altă greșală care constă în domeniul istoriografiei e că vorbim de lucrări de sinteză, dar nu urmărim lipsurile. Un lucru elementar care se cere e să fie văzut, de pildă, planul pentru învățământul superior și în lumina lipsurilor să se întocmească un plan pentru fiecare institut în parte. Spun acest lucru pentru că însăși în întocmirea planurilor de viitor, dacă nu se ține seamă de acest lucru, nu putem să le înlăturăm lipsurile.

O altă greșală cred că este că majoritatea istoricilor nu sunt antrenați în munca de cercetare științifică. Sunt nenumărate dovezi, cum istorici din alte centre ale țării, ca: Craiova, Sibiu, organizați în societăți istorice, poate să dea lucrări de valoare și au dragoste de muncă. Aproape nici un fel de ajutor nu au primit acești oameni. Conducerea societății este o ficțiune. Nu apare toată hotărârea luată prin care să poată să-și spună părerea și aceasta este o expresie a desconsiderării cercetătorilor și ceea ce frânează dezvoltarea științei istorice. Sunt cred și alte slăbiciuni de altă natură. Sunt tovarăși promovați în diferite ramuri tinere, care nu sunt întotdeauna bine pregătiți, dar nu au posibilitate să se dezvolte și întâmpinăm o serie de greutăți. Sunt tovarăși care au învățat în Uniunea Sovietică multe lucruri foarte bune, dar tovarășii nu au învățat istoria României și când s-au întors în țară în problemele didactice s-a descărcat, dar în ce privește istoria patriei nu prea. Era de datoria fiecărui tovarăș, o datorie elementară, să învețe pentru ca să se poată prezenta cu competență și putem să spunem că nu sunt pregătiți și nu s-a arătat aceasta de tovarăși. Sunt o serie de tovarăși care au muncit și nu au studiat în Uniunea Sovietică și cunosc mai bine decât tovarășii care s-au întors din URSS. Mai există anumite poziții care subliniază tendința spre vedetism și neglijează munca colectivă. Din câte am înțeles eu din Lenin că munca colectivă nu înseamnă înlăturarea muncii individuale.

Aceste lipsuri, printre care și aceea că noi căutam adeseori să ne băgăm în specialitate și documente, când există aci știința marxist-leninistă cu spiritul combativ, pentru care trebuie să luptăm acest lucru, fără îndoială există pe tărâmul cercetărilor istorice. Eu nu pot să cuprind nenumăratele probleme ce s-au ridicat aci. Eu am spus că trebuie să analizeze și alte lipsuri din vina noastră, pentru că a nega ceea ce s-a realizat până astăzi, datorită regimului de democrație populară, care sunt trepte pe care trebuie să le urcăm, e o mare greșală. Tovarăși, nu vreau să repet ceea ce s-a arătat. Multă dreptate a avut tovarășul Baniai și alți tovarăși. S-au spus o serie de lucruri, care sezisează multe lipsuri în care și Roller are o mare vină. O mare lipsă o constituie lipsa de curaj în lupta de opinii. Și aci o mare vină o are tovarășul Roller. Cred, de asemenea, că în ceea ce privește oscilația față de anumite cadre e în mare măsură justă, dar nu întru totul, așa cum s-a spus aci. Cred că am pătruns bine, clar, îndrumarea pe care mi-a dat-o partidul în privința cadrelor tinere. Trebuie să colaborăm și să conlucrăm cu toate cadrele care slujesc regimul de democrație populară și să încurajăm creșterea de cadre tinere, competente, totuși în aplicarea aceasta, cred că s-a manifestat într-adevăr o serie de slăbiciuni. De asemenea cred că metodele de muncă ale tovarășului Roller nu au fost întotdeauna în concordanță cu felul în care ne recomandă partidul să lucrăm cu cadrele. Nu e permis să desconsiderăm părerea altor tovarăși. Nu e permis ca să nu ajutăm pe alți tovarăși în a-și spune părerea, ci trebuiesc încurajați și nu e permis să țină seamă de nervii proprii și să nu țină cont și de nervii altora. Eu recunosc o parte din lipsurile arătate de tovarăși care constituie o mare lipsă pentru mine. De asemenea și ceea ce nu-mi mai amintesc și totuși am săvârșit, găsesc că nu e just. Astfel de metode nu sunt recomandate de partid și din contră lui Roller i se cere mai mult, pentru că e activist de partid. Aceste lipsuri ale mele au dus la îngrădirea luptei de opinii. Nu cred just să apere Roller unele cazuri așa cum nu e just că Roller să nu dea explicații când i se cere. Asupra metodelor de lucru, de asemenea, cred că nu e just ca Roller să se situeze pe poziția pe care o are, pentru ca să împiedice – dacă a fost cazul – oarecari contribuții la publicarea de cărți sub pretextul că nu sunt de părere și cred că a fost un abuz.

Prin urmare, nu pot să sistematizez și cred că Roller are o serie de greșeli pe care nu le-a combătut cu destulă tărie și trebuie să se mai gândească. Sunt unele probleme cu care nu sunt de acord și cred că am dreptul să spun. Am să iau câteva exemple:

Sunt profund confuz de inexactitatea celor spuse de tovarășul Cheresteșiu în privința premiilor acordate. Tovarășii Știrbu și Maciu au lucrat serios la documente. Se înțelege că într-o muncă colectivă sunt forțe inegale, inegalități și se înțelege că tovarășul Maciu a lucrat mai mult decât tovarășul Știrbu. Același lucru și cu documentele dinainte. Tov. Barbu-Cîmpina a lucrat cel mai mult. Cred că ar fi nejust să nu avem în vedere munca tov. Letiția Lăzărescu. Pentru a îndrepta o greșală politică, tovarășul Stănescu a dat o bună contribuție. Eu am convingerea că s-au dat premiile bine, pentru că trebuie să avem în vedere că pentru totul s-a muncit zile și nopți. O greșală foarte mare e că redacția a întârziat publicarea primului volum. Pot eu să fiu de acord ca în problema lui Ștefan cel Mare? Numărul 3 al revistei Studii trebuia să apară de 23 August. Am tot respectul față de Ștefan cel Mare și nu vream să-l scot, dar nu găsesc o greșală aci. Nu sunt de acord în ceea ce privește publicarea documentelor. Principiul cel mai ideal este să se publice documentele în limba originală, adică în limba română. Cred că mai sunt o serie de greșeli și tov. Roman putea să spună că dacă nu a apărut o recenzie, nu e de vină Roller.

În ce privește Ionescu Delavrancea, că am obligat să semneze, acest lucru nu este adevărat. Vreau să arăt despre ce este vorba: Am vrut și am luptat ca aceste lucrări să fie făcute de un colectiv. Eu stau astăzi pe poziția că e o lucrare de mai mare importanță și era bine să apară un volum cu mai mulți autori. Eu am fost ca tovarășii Maciu și Știrbu să lucreze împreună. Multe probleme eu le-am ridicat și în ceea ce am scris asupra lipsurilor mele. Eu vreau să-mi permit ca într-o serie de probleme în care nu am dat răspuns, să mă gândesc la ele și întrucât mă privește să le rezolv în așa fel ca munca să meargă bine. Sunt pentru creerea acestui colectiv al secției. Sunt pentru ca pe baza unui plan întocmit de un colectiv să se vadă măsurile ce trebuiesc luate pentru întocmirea unui manual, pentru că am mai muncit și am văzut că din lipsă de material nu am putut să mergem mai înainte, însă pe baza celor ce avem să pornim și să întocmim monografia. Trebuie să luptăm, pentru ca să se aducă o mai mare contribuție și să asigurăm pe baza muncii colective să dezvoltăm știința istorică. Nu m-am pregătit dinainte și vă rog, tovarășii, să luați în considerație acest lucru, pentru că nu am știut că o să ridice problemele acestea.

Tov. Voicu întreabă: Eu n-am înțeles bine ce crede tovarășul Roller despre metodele sale de muncă și de ce vorbește tovarășul Roller despre greșelile sale la persoana a treia? Nu gândește tovarășul Roller că e o formă de a nu lua atunci o poziție față de propriile sale greșeli?

Răspuns: Eu nu văd o greșală asta. Nu e o greșală de fond. Nu am spus nici odată că Roller nu este Roller și nicidecum că vreau să-mi ascund persoana mea proprie. Asupra metodelor de muncă, eu cred că Roller a făcut unele încercări să ducă o muncă colectivă în domeniul istoriei și așa vrea să arăt că dorința mea s-a manifestat de a lucra cu tovarășii în colectiv, însă Roller nu a luptat îndeajuns împotriva greutăților prin metodele care trebuie, adică să înfrângă greutățile și să facă eforturi și să lucreze în toate problemele în colectiv cu consultări și ținând seama de părerile tovarășilor. A afirma că metodele lui Roller, toate, nu sunt bune, nu sunt de acord, însă o serie de metode sunt nejuste. Până când nu sunt convins, nu pot să fie de acord⁵⁸.

Concluzii

Parcurgând cele câteva zeci de pagini care formează stenograma ședinței istoricilor români din data de 17 noiembrie 1954, se pot degaja cu ușurință un set de concluzii pertinente referitoare atât la situația cercetării istorice românești în perioada poststalinistă, cât și la cauzele declinului lui Mihail Roller. Pe de o parte, „frontul historiografic” a fost o ficțiune ideologică, un artificiu retoric care nu depășea planul

⁵⁸ ANIC, fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 61/1954, f. 1; „Stenograma luată în ziua de 17 noiembrie 1954...”, f. 43-47.

strict discursiv și care nu avea, așadar, nicio corespondență în realitate. În spatele imaginii de unitate a „frontului”, pe care propaganda politico-istoriografică încerca să o proiecteze, se aflau tensiuni personale, disensiuni, nemulțumiri dintre cele mai diverse, prietenii și inamicitățile, blocaje instituționale, lipsă de comunicare, frici și orgolii, protectori și protejați, interese divergente.

Pe de altă parte, este limpede că nu a existat niciodată o grupare sau o „partidă” națională (reformistă sau revizionistă), aflată în raporturi antagonice ori chiar ostile cu o presupusă tabără „rolleristă”, ultra-radicală, stalinistă, prosovietică și antinațională. Însăși ideea de distincție între grupările „moscovită” și „națională” îi aparține lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a enunțat-o în timpul plenarei CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961⁵⁹. Solidaritățile dintre membrii câmpului istoriografic se construiau, la fel ca și structurarea și reproducerea însăși a câmpului, în primul rând pe raporturi și interese de natură personală, și abia apoi pe rațiuni de ordin ideologic. Prin urmare, „retrogradarea” lui Mihail Roller, petrecută la câteva luni după desfășurarea ședinței nu trebuie, așadar, interpretată ca un semnal al victoriei aripilor „profesioniste” ori „naționale”⁶⁰ a istoricilor (avându-i ca figuri ilustre pe academicienii Andrei Oțetea, Constantin Daicoviciu sau David Prodan) în „lupta” lor cu reprezentanții impostori ai ocupantului sovietic (Roller și echipa sa), așa cum o interpretează, de pildă, Pavel Țugui⁶¹. Mai degrabă, ea ar putea fi citită ca un simbol al eșecului total al „revoluției culturale” desfășurate în istoriografia anilor 1948-1953. Eșecul a fost conștientizat în timp real de către secția de profil a CC al PMR. Astfel, înlocuirea lui Roller poate semnifica la fel de bine și o încercare a Partidului de a remedia situația deplorabilă în care ajunsese știința istorică din România, beneficiind din plin de „suportul” acestuia.

“I HAVE NEVER SAID ROLLER IS NOT ROLLER”:
17 NOVEMBER 1954 MEETING OF THE ROMANIAN HISTORIANS
(Summary)

Keywords: Mihail Roller, historical science, historical front, shortcomings.

The present article proposes an answer to the questions when and why did the downfall of Mihail Roller has taken place. My central argument is constructed upon the interpretation of the contents of a discussion between the most prominent historians of the day, organized in the autumn of 1954 and supervised by the Propaganda and Agitation Section of the Central Committee of the Romanian Workers Party. Although the original purpose of the meeting had been the examination of the general situation into which Romanian historical science had found itself, the discussions sharply turn into an authentic trial of Mihail Roller, an event which, most likely, has contributed to his downfall a few months later. Most likely, this trial had been previously prepared by the Propaganda and Agitation Section of the Central Committee, and thus, it was not a genuine and spontaneous one.

⁵⁹ Liviu Pleșa, Elis Neagoe-Pleșa, *Dosarul Ana Pauker. Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961*, București, Editura Nemira, 2006.

⁶⁰ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 125-132.

⁶¹ Pavel Țugui, *op. cit.*, *passim*.